

ὅτι στην περίπτωση τοῦ ὄρου «Μεταφυσική», ποὺ ἐμφανίζεται πότε ὡς γενική ἱστοριογραφική κατηγορία, πότε ὡς θεωρητική ἐννοια, πότε ὡς τίτλος τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου, ἀντιμετώπισε ἰδιαίτερες δυσκολίες. Ὁ ὅρος ἄλλωστε «Μεταφυσική» συνιστᾷ πλουσιώτατη δοξογραφική πηγή ἢ θέμα συγγενῶν, ὡς πρὸς τὸν ὄρο, φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν. Ἐτσι, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ στόχου του, ἀνέτρεξε στὴ βοήθεια τοῦ *Bulletin Signalétique* καὶ τοῦ *Data Philosophers Index* (ποὺ χειρίζεται δεδομένα μέσω ηλεκτρονικοῦ ὑπολογιστοῦ). Μ'αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ *Système Informatisé pour Bibliothèques* τῆς Ἑλβετίας, κατορθώθηκε ἡ αὔξηση τῶν βιβλιογραφικῶν δεδομένων ἀπὸ 800 σὲ 1500, ἐφόσον πρόσφατα τὸ ἐλβετικὸ δίκτυο συνδέθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γαλλικὲς βιβλιοθηκὲς, καὶ μὲ ὅλες τὶς γερμανόφωνες. Μὲ ὅλη τὴν παραπάνω βοήθεια καὶ τὴν ἤδη ὑπάρχουσα βιβλιογραφία οἱ τίτλοι τῶν ἔργων ἀνῆλθαν στὸν ἀριθμὸ τῶν 3200.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ συγγραφέας ἐπιμένει ὅτι ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἐργασίας ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴ συνεργασία του μὲ ἐρευνητὲς ἀπ'ὄλο τὸν κόσμον καὶ ἀπὸ τὶς ὁμάδες ποὺ δημιουργήθηκαν γι'αὐτὸν τὸν σκοπὸ σὲ διεθνή ἐρευνητικὰ φιλοσοφικὰ κέντρα. Καὶ ἐδῶ (σ. 13), ὁ Radice ἀναφέρεται στοὺς Διευθυντὲς τῶν Κέντρων ποὺ ὀργάνωσαν ὁμάδες μὲ σκοπὸ νὰ πλουτίσουν μὲ βιβλιογραφικὸ ὑλικὸ τῆς χώρας τους τὴ μνημειώδη βιβλιογραφία τῶν *Μετά τὰ Φυσικά*. Ἐτσι ὁ Radice ἀναφέρεται στὴ Δρα Μ. J. Santa Cruz, γιὰ τὸν λατινοαμερικανικὸ τομέα, τὴ Δρα C. Segura γιὰ τὸν ἰσπανικὸ, τὸν καθηγ. S. Maltzeva γιὰ τὸν ρωσικὸ καὶ τὴ Δρα Α. Κελεσίδου, Δ/τρια τοῦ Κ.Ε.Ε.Φ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιὰ τὸν ἐλληνικὸ, ἡ ὁποία συνεργάσθηκε μὲ τοὺς ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου, Α. Ἀραβαντινοῦ, Ι. Καλογεράκο, Α. Κουκῆ καὶ Μ. Πρωτοπαπᾶ καθὼς καὶ τὴν λέκτορα τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, Ε. Μαχαγγιανοῦ, προκειμένου νὰ σταλεῖ τὸ «περιφερειακὸ βιβλιογραφικὸ ὑλικό», ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Radice. Στὸ τέλος τῆς εἰσαγωγῆς ὁ συγγραφέας παραθέτει πίνακες (σσ. 15-31), ὅπου ἐμφανίζει συγκριτικὴ ἀνάλυση μεταξὺ τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου γενικά καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σταγυρίτη *Μετά τὰ Φυσικά*. Ὁ Radice διαιρεῖ σὲ δεκατρεῖς ἐννοιολογικοὺς τομεῖς τὸ ἀριστοτελικὸ ἔργο: Μεταφυσική, Φυσική, Λογική, Ἠθική, Ἐπιστήμη, Ψυχολογία, Ποιητική, Ρητορική, Κοσμολογία, Πολιτική, Ἀπόκρυφος Ἀριστοτέλης, Διάφορα, Γενικά Ἔργα. Κατ'αὐτὸν τὸν τρόπο καταδεικνύονται κατὰ πρῶτο λόγον ἡ ἐπανάσταση τοῦ Jaeger, καὶ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐμφανίζονται στὴ μεθοδολογία καὶ ἐρμηνευτική, καθὼς καὶ στὴν ἀπρόβλεπτη αὔξηση τῶν κριτικῶν ἔργων γιὰ τὰ *Μετά τὰ Φυσικά*. Κατὰ δεῦτερον λόγον συμπεραίνεται, πάντα ἀπὸ τὰ σχηματικὰ διαγράμματα, ὅτι τὸ ἔργο τὰ *Μετά τὰ Φυσικά* δὲν ἦταν ποτὲ στὴν κορυφὴ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἐρευνητῶν, ἐνῶ ἔπεται τῆς *Πολιτικῆς*, *Ἠθικῆς*, *Λογικῆς*, *Ποιητικῆς* καὶ τῆς *Ἐπιστήμης* καὶ προηγεῖται τῆς *Ψυχολογίας* καὶ τῆς *Φυσικῆς* (Πίνακας XVI). Κατὰ τρίτον λόγον, πάντα ἀκολουθώντας τὸ σχεδιάγραμμά του, ὁ Radice καταδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιστημόνων γιὰ τὰ *Μετά τὰ Φυσικά*, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια. Γενικά ὁμως τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀπὸ τὸ 1913 μέχρι σήμερα ἐξαπλάσιασθηκε, ἐνῶ παράλληλα ἄλλοι τομεῖς τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου ἀπέκτησαν ἐρευνητικὸ ἐνδιαφέρον, ὅπως ἡ Ρητορική καὶ ἡ Γλωσσολογία, ἡ Ἠθική, ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Λογική. Τὸ ἔργο τελειώνει μὲ πίνακες: 1. Πίνακας ἐννοιῶν (σσ. 617-710). 2. Πίνακας ἐλληνικῶν ὄρων (σσ. 711-718). 3. Πίνακας ὀνομάτων συγγραφέων (σσ. 719-734). 4. Πίνακας Περιεχομένων (σ. 735).

Μαρία Πρωτοπαπα

Riccardo CAMPA, *Le Daimon de la persuasion*, Toulouse, Πανεπιστ. Ἐκδόσεις τοῦ Νότου (Éditions Universitaires du Sud), 1996. Εἰσαγωγή Εὐάγγελος Μουτσόπουλος, Πρόλογος J. -M. Gabaude, 224 σσ.

Ἡ σειρά «Philosophie» τῶν ἐκδόσεων Éditions du Sud, παρουσιάζει ἀνακοινώσεις τοῦ συγγραφέα, ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὸ πλαίσιο τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ Σεμιναρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὸ 1993, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἀκαδ. Ε. Μουτσόπουλου.

Θέμα τῶν ἀνακοινώσεων αὐτῶν εἶναι πολιτική φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος, τίς ἀρχές τίς ὁποίας ὁ συγγραφέας ἀναλύει μέ τήν δεξιότητά τοῦ ἐμπειροῦ ἐρευνητῆ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα (εἰσαγωγή, σ. 2). Παράλληλα ἀσχολεῖται μέ τήν προβληματική τῆς πειθοῦς στό σύνολο τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου, ἐνῶ συγχρόνως ἐπεξηγεῖ καί ἀναλύει ἔννοιες τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὅπως: ἡ δικαιοσύνη, ὡς ἐκδήλωση τῶν ἀνθρωπίνων θέσεων· τὸ πάθος θεωρούμενο ὡς διαταρακτική ἀντίδραση στήν καλή λειτουργία τῆς πόλης καί στήν κοινωνική ἰσορροπία· ἡ ἐπιστήμη ὡς προϊόν ἀρμονικῆς συνεργασίας τῆς λογικῆς —πνευματικῆς λειτουργίας— καί τῶν πρῶτων τάσεων τοῦ πολίτη· ἡ μνήμη, θεωρούμενη ἡ σταθερή διάρκεια ἡ ὡς μετατροπή τῶν πραγμάτων στόν χῶρο τῆς πραγματικότητας: ὁ ἀνθρώπινος στοχασμός καί οἱ πνευματικές διεργασίες τοῦ ἀνθρώπου· ἡ παιδεία στό ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἡ ὁποία εἶναι σέ θέση νά ὀλοκληρώσει ὡς φυσικές ἐπίσης τάσεις καί ὡς ἀνθρώπινες διεθέσεις μέσα σέ κανόνες οἱ ὅποιοι νά ἐγγυῶνται τή σταθερότητα τῆς πόλεως· ὁ διάλογος, «ὑπὸ τὸ σχῆμα μιᾶς ἀμοιβαίας ὁμιλίας ἀνάμεσα σέ δύο ὁμιλοῦντες, οἱ ὅποιοι συζητοῦν γιά τὸ παρελθόν» (σ. 151)· ἡ σοφία, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται «ὡς σύλληψη τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆ συνείδηση, ὡς κατάφαση μιᾶς ἀρχῆς ποὺ διατάσσει ἐκ τῶν προτέρων καί δίνει τέλος στήν συνείδηση» (σ. 203). Διαπραγματεύεται ἐπίσης θέματα, ὅπως ἡ τρέλλα, τὸ προαίσθημα, ἡ ἀμφιβολία. Ὁ συγγραφέας προτείνει μιὰ ἀνθρωπολογική καί κοινωνική σύλληψη τῆς δικαιοσύνης (πρόλογος, σ. 11) καί ἀναλύει τὰ θέματα ποὺ ἐπιλέγει στηριζόμενος στήν ἀντίδραση τοῦ πολίτη ἀπέναντι στήν «πολιτεία» καί «ἀντιστροφή». Πίσω ἀπὸ τίς ἀναλύσεις τῶν ἐννοιῶν ὑπάρχει ὁ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος μέ τήν βοήθεια τοῦ Δαίμονός του, ὁδηγεῖ τοὺς συνομιλητές του στήν κατάκτηση τοῦ ἀληθοῦς καί τῆς σοφίας. Τὸ βιβλίο τελειώνει μέ πίνακα ὀνομάτων (σσ. 221-222).

Μαρία Πρωτοπαπα

James H. LESHER, *Xenophanes of Colophon. Fragments. A text and translation with a commentary*, Toronto/Buffalo/London, University of Toronto Press (*Phoenix Presocratics*, vol. iv), 1992, xvi+266 pp.

This book appears in the *Phoenix Presocratics* series, which is co-edited by David Gallop and T. M. Robinson, and is of interest from two points of view — first, for the arrangement and commentary on the fragments and testimonia, and second, for the over-all interpretation of Xenophanes' doctrines and the assessment of his historical-philosophical position and importance. After the Preface and the Introduction the book is divided into three parts as follows: Part 1: Fragments (pp. 9-43). Part 2: Interpretation (pp. 47-186). Part 3: Ancient testimonia and imitations (pp. 189-222). The book includes «Sources and Authorities» (pp. 225-233), a «Select Bibliography» (pp. 235-242) and Indexes (pp. 245-264).

A question often raised by scholars who study Xenophanes is whether he ought to be included among the philosophers. This question is apparently raised mistakenly, since «poetic form is no bar to philosophy», as Guthrie rightly observes¹; moreover, «with him (sc. Xenophanes) philosophy breaks new ground in more than one direction, and sows new seed, from which a fruitful crop was soon to be reaped»². Modern research has fully recognized Xenophanes' contributions as a philosopher³. Thus

1. W. K. C. GUTHRIE, *A History of Greek Philosophy*, vol. I. *The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*, Cambridge 1962, ⁵1978, p. 361.

2. *op. cit.*, p. 402.

3. J. BARNES, *The Presocratic Philosophers*, (rev. edition in one vol.) London 1982, ²1986, p. 82, characterizes Xenophanes as «a considerable philosopher». Furthermore, he writes, *ibid.*: «The range of his accomplishments, and his unflinching devotion to the gods of reason, make him a paradigm of the Presocratic genius». G. S. KIRK - J. E. RAVEN - M. SCHOFIELD, *The Presocratic Philosophers. A Critical*

